

MÁ SLOVENSKO NEJAKÚ ÚLOHU?

Emil Páleš

Čo mal na mysli Ľudovít Štúr, keď hovoril o „*géniovi Slovanstva*“, ktorý sedí a plače nad rozhádanosťou Slovanov, alebo o tom, že „*každý národ má pod Božím slnkom svoj čas a lipa kvitne až keď dub už dávno odkvitol*“?¹ V hegelovsko-herderovskom poňatí sú dejiny manifestáciou svetového ducha. Jednotlivé národy v nich vystupujú ako logické vývojové momenty ducha, prostredníctvom ktorých dejiny smerujú k svojmu cieľu. Striedavo jedna a potom druhá vetva národov preberá štafetu a stáva sa ohniskom duchovnej tvorby; každá má svoje zvláštne nadanie, ktoré pretaví na kultúru a prispeje tak ďalším poschodím do spoločného chrámu ľudstva. Kedysi tu bola praindická a praperzská epocha; neskôr viedli Sumeri a Egypťania a všetci sa od nich učili; po nich Gréci a Rimania. Latinskú kultúru vystriedala anglosasko-germánska, ktorá dominuje v súčasnosti. Ale aj Germánov majú raz vystriedať Slovania a vybudovať celkom nový, vyšší kultúrny stupeň.

Štúrovci verili doslova, že každý národ má svojho génia, duchovnú bytosť, ktorá ho inšpiruje. V rozprávkach, bájach, povestiach sa preto prejavuje i múdrosť, ktorá presahuje rozum jednotlivca. Po celý starovek a stredovek sa verilo, že každý národ má svojho archanjela či anjelské knieža, ktoré ho inšpiruje, vedie a stráži poslanie svojho národa vo svetovom pláne.

Dnes, po 170 rokoch sa popiera vôbec existencia národa ako pojmu, o existencii duchovného génia už ani nehovoriac. Otázku o poslaní Slovákov preto nemožno ani bezprostredne položiť. Politológovia totiž zistili, že národ sa nedá dobre definovať ani jazykovo, ani geneticky, ani územne, ani tradíciou. Žasnú nad paradoxom, že národy vlastne vznikli až v dôsledku národnooslobodzovacích hnutí. Logicky by sa očakávalo, že národ musí najprv existovať, aby sa chcel oslobodiť. Slovenčina napríklad neexistovala, ale bola kodifikovaná národnými buditeľmi; predtým tu boli len dialekty, ktoré plynulo prechádzali do Poľska, do Čiech a na Ukrajinu a vôbec nebolo zrejmé, kde by mala byť hranica novovzniknutých národných jazykov. Národy boli stvorené len zo subjektívneho cítenia ľudí, vyjadreného charizmatickými osobnosťami ako bol Štúr. Pojem národa preto nemožno substancionalizovať a netreba si myslieť, že má nejaký metafyzický základ.

Lenže toto subjektívne cítenie je akosi objektívne. Podľa stredovekej angelológie sú to anjelské kniežatstvá, ktoré vlievajú dušiam klanové, kmeňové či národné cítenie, a tým utvárajú národy. Jednotlivé anjelské chóry sa cyklicky striedajú a vystupujú do popredia pri inšpirovaní sveta. Kniežatstvá sa stávajú duchmi času každých niečo vyše 500 rokov – konkrétne v 3., 8., 13. storočí a potom koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Sú to skutočne obdobia lokálpatriotizmu, ktoré zakaždým rozdrobovali politickú mapu na menšie celky. Či už si za tým predstavíte anjelov alebo niečo iné, podstatné je, že s týmto vnútorným impulzom treba rátať. Nepomohli si proti nemu rímski cisári – ríša sa rozpadala a provincie osamostatňovali. Práve tak málo dokázal zabrániť rozdrobovaniu Európy v 13. storočí vtedajší cisár. A ani keď sa mocní sveta spojili na Viedenskom kongrese (1815), nemohli zastaviť, ale len spomaliť prekreslenie politickej mapy Európy na národnom princípe. Ono národné cítenie teda nie je niečo, čo by sa dalo ignorovať. Jeho potlačovanie viedlo len ku vzniku tajných spoločností a pustošivým revolučným konfliktom.

V súčasnom obraze sveta sa ďalej popiera, že by veci mali nejaký zmysel. Evolúcia prírody, dejiny ani ľudský život nemajú nijaký cieľ. Príroda sa vyvíja náhodne, dejiny nikam nesmerujú

¹ ŠTÚR, Ľudovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava: Gora, 1993, s. 45 a 59.

a človek nie je mravne zviazaný k žiadnym úlohám. Sú to bludy intelektuálov, ktorí nemajú poňatia o podstate a prirodzenosti človeka. Platí totiž psychologický zákon, ktorý najpregnantnejšie zo všetkých vystíhol viedenský psychológ Viktor Frankl. Centrálnou potrebou človeka je potreba zmysluplnosti. Bez sexu sa dá žiť, ale bez zmyslu nie. Tento poznatok si vydobyl vlastnou skúsenosťou v koncentračnom tábore. Pozoroval, že prežívali tí, čo mali nejaký zmysel a cieľ do budúcnosti. Či už dieťa, o ktoré by sa nemal kto postarať, alebo odbornú prácu, ktorú by nikto iný nenapísal, alebo niečo iné. V extrémnych podmienkach tábora bolo priam hmatateľné, ako ľudia, ktorí stratili zmysel a cieľ, rýchlo podliehali vonkajším tlakom a zomierali. Niektorí sa duševne opustili, stratili nádej, ochabla mu imunita a v priebehu niekoľkých dní ho odvážali v rakve.

Vedomie zmysluplného cieľa integruje ľudskú psychiku, drží pohromade aj telo. Bez vyššieho cieľa sa osobnosť mravne rozkladá, či už pomaly alebo rýchlo. Tak to platí o jednotlivcovi aj o národe. Národy sa formujú a dospievajú k svojmu rozkvetu vedomím spoločného cieľa, ktorý presahuje osobné záujmy jednotlivých ľudí. Spoločná vízia hodnotí vnáša súdržnosť do spoločenstva, či už má podobu kultu nejakého boha alebo svetského hrdinu. Zjednocuje a motivuje ľudí prekonať osobný egoizmus pre niečo vyššie a významnejšie, než sú oni sami. Bez vyššej, zastrešujúcej myšlienky sa spoločenstvo rozpadá a do popredia vystúpia osobné záujmy a rivality, ktoré končia vojnou všetkých proti všetkým. Všetci nakoniec prídu o všetko, čo umožňovala spolupráca.

Ak teda máme mať ako národy aj jednotlivci nejakú životnú úlohu, tak čím je daná? Môžeme si zvoliť ľubovoľnú? Úloha nám vyplýva zo stretnutia vnútorných vlôh a vonkajšej situácie. U jednotlivca sú to talenty, ktoré ak nerozvinie, nielenže nebude šťastný, ale potenciálne dary sa mu premenia na závislosti a neresti. Aj národy majú svoju povahu a špecifické vlohy. Tie musia konštruktívne uplatniť v kontexte svojej doby a geografického okolia. K samostatnosti a sebaúcte však môžu dôjsť len tak, že budú čerpať autenticky zo svojich vlastných darov, nie napodobňovať cudzie.

Úloha Slovákov bude zrejme súčasťou širšieho poslania Slovanov a strednej Európy. Je zaujímavé, že ľudský mozog má dve hemisféry, ktoré sa podobajú na zemské poglobule. Ľavá je viac racionálna a verbálna, pravá viac obrazná a citová. V mnohom sa to podobá na západ a východ; západ rozvinul vedu, z východu prichádzali náboženstvá. Duchovnosť východu tu bola za cenu kolektivismu, ktorý prehliadal dôstojnosť a slobodu jednotlivca. Na západe sa rozvinula individualita, silná osobnosť, ale vlastne len v materiálnej, nie duchovnej rovine.

Výskum mozgu, za ktorý Roger Sperry v roku 1981 získal Nobelovu cenu, viedol k záveru, že kľúč k tvorivosti a úspechu je práve integrácia oboch hemisfér. Tí, čo sa jednostranne spoliehali len na jednu z nich, racionálnu alebo intuitívnu, troskotali v životných situáciách, ktoré si vyžadovali použiť práve opačný prístup. Z toho analogicky vyplýva, že stredná Európa má veľký tvorivý potenciál a poslanie, lebo sa v nej stretá západ s východom. Ak niekde, tak tu sa musí zrodiť skutočný človek, ktorý je slobodnou individualitou a má duchovné hodnoty zároveň.

Ak hovorím o budúcom poslaní Slovanstva, rôzne kruhy ma podozrievajú, že tým chcem nahrávať niektorej politickej strane. Ja však nehovorím v časovom horizonte päťročných volebných období, ale v horizonte stáročí a tisícročí, v akých sa zdvíhajú a klesajú kultúrne vlny v dejinách. Moja istota o budúcej role Slovanov nie je založená na nejakej racionálnej úvahe, ktorá by mohla byť chybná. Tieto veci treba vidieť bezprostredne okom intuície, ktorá sa musí školiť. Je v tom niečo také jednoduché, ako keď vidíte mladého, krásneho človeka s čerstvými životnými silami a je vám úplne zrejmé, že má pred sebou zaujímavú budúcnosť.

Slovania majú mladé, tvárne životné sily; je to zrejmé z množstva vecí, napríklad aj z flexívnosti slovanských jazykov v porovnaní s analytickosťou západnej reči, ktorá odráža stareckú

stuhnutosť životných tiel západniarov. Baltoslovania sú poslednou vetvou Indoeurópanov, ktorá ešte nevydala svoje kvety a plody, preto ich štúrovci nazývali „*najmladším synom v povesti ľudstva*“.

Človek si svoju životnú úlohu nevymýšľa, ale ju nachádza – je preňho vnútorným zjavením. Napriek tomu sa pre ňu musí rozhodnúť zo slobodnej vôle a mravne sa prekonávať, aby ju uskutočnil. Môže aj zlyhať a neuskutočniť ju. Poslom a zvestovateľkou životnej úlohy je krása, náš estetický zmysel. Všade tam, kde vás oslovuje krása, máte pred očami vaše poslanie. Krása sa objavuje tam, kde sa chce niečo zrodiť do sveta. Kvet sa objaví, keď má prísť plod. Žena skrásnie predtým, ako privedie na svet dieťa. V počiatkoch každého odborného a iného objavu hrala rolu inšpirácia a nadšenie krásnom. Obzrúc sa po výtvarnom umení uplynulého storočia vidno, ako u Slovanov stále ešte hrá rolu potreba krásy a estetickej ušľachtilosti; kým do západného umenia sa vkradla dekadentná črta intelektuálneho nihilizmu a estetická deformovanosť. To neznamená nič iné ako toľko, že Slovania sa ešte len pripravujú stať sa niekým viac, než sú teraz; a západ pomaly stráca duchovné sily tehotné budúcnosťou.

Sebapoznanie je najťažšie, preto je aj ťažké povedať niečo o povahe vlastného národa a jeho poslaní. Človek musí odísť do cudziny, aby videl, čo je iným na nás nápadné, ale pre nás nevedomé a samozrejmé. U národov, ktoré sa už sformovali v minulosti a premenili svoj potenciál do viditeľných kultúrnych foriem, spätne vidieť, o čo išlo. Gréci boli myslitelia a položili základy našej vzdelanosti; Rimania geniálni organizátori a vďačíme im za základ nášho práva; Nemci preukázali výnimočné technické nadanie. Poslanie Slovákov ťažko odčítať z vynikajúcich svetodejinných činov, ktoré sa ešte ani neuskutočnili.

Platí však zákon – a pre niekoho je možno tajomstvom – že slabosti človeka a národa sú jeho nepoužitými darmi. Naše zlé vlastnosti sú tieňom, negatívom toho, čím sme mali a mohli byť. Že sa Slovák málo sebapresadzuje národne, naznačuje, že raz stvorí myšlienku, ktorá prekročí rámec nacionalistickej výlučnosti. Určitá spavosť a pasivita je rubom mince, ktorej lícom môže byť hĺbka a vnímavosť duše. Hyperaktivita západných národov býva spojená s plytkosťou duševného života. Pomerne väčšia zbožnosť Slovanstva, ktorá má zatiaľ detskú podobu poslušnosti v cirkvách, ako uvedomelá by sa premenila na veľký morálny potenciál.

Najväčšou latentnou mocou Slovanstva je ich obetná sila. Tú považoval za kľúčový moment aj Štúr, keď hovoril, že na západe sa vytráca obetavosť. Táto sila, ktorej sa nič nevyrovná, sa azda prebudí, až Slovania nájdu svoju hviezdu, svoju vodiacu myšlienku. Nateraz sa prejavuje len inštinktívne; u Slovákov v rodinách, alebo v extrémnych situáciách ako u Rusov za Veľkej vlasteneckej vojny. Naša srdečnosť, až sa spojí s jasným myslením, nám umožní niečo veľké. Spoločenstvo bratskej lásky, kde sa jednotlivec slobodne daruje ostatným. Komunizmus bol predčasným a násilným zneužitím slovanského zmyslu pre spolupatričnosť.

V porovnaní s českou má slovenská duša väčší podiel citu v pomere k rozumu. S trochou humoru sa dá povedať, že na Slovensku sa celkovo nemyslí. Slovák si len myslí, že myslí, ale netuší, že slovo *myslieť* má pre Nemca podstatne odlišný význam. Pre Nemca *myslieť* znamená samostatnú schopnosť tvoriť celkom nové myšlienky a posúdiť ich platnosť. Slovák číta alebo preberie nejakú myšlienku od authority a hovorí, že myslí. Myslí si, čo povedal farár, západný expert alebo strýko v rodine. Myslenie sa tu ešte ani neosamostatnilo, nevymanilo z väzby na city a životnú situáciu.

Poslední sa však môžu stať prvými a táto neschopnosť oddeliť myslenie od cítenia sa môže zmeniť na prednosť. Západný intelekt sa vďaka separácii rýchlo rozvinul, ale aj spovrchnel a v oddelenosti od citov začína vysychať. Mení sa na plané intelektuálistvo. Už český rozum je značne sčítanejší a vzdelanejší, ale nachytá sa na chytráctva, o ktorých by mu srdce hneď povedalo, že to nie

je pravda. Oproti tomu na východnom Slovensku môžem predniesť intelektuálne vysoko brilantnú reč, a poslucháč sa aj tak pýta: A ako žije? Aké má vzťahy a rodinu? A podľa toho mi uveria.

Je málo známe, že štúrovci chceli rozvíjať aj osobitú slovanskú vedu. Hurban jej venoval pilotný článok v prvom čísle *Slovenských pohľadov*.² Jej hlavným znakom má byť celistvosť. Má integrovať všetky pramene poznania, to jest zmysly, rozum aj zjavenie. Štúrovci verili, že Románi rozvinuli jednostranný empirizmus, Germáni racionalizmus a Slovania k tomu majú pridať svoje „duchovné oko“ či vnútorné videnie, aby urobili poznanie celistvým. Toto integrálne poznanie bolo už predtým cieľom pansofie Jána Amosa Komenského, poľskej filozofie Bronislava Trentowského a neskôr sofiológie Vladimíra Solovjova. Hľadať Sofiu, celostnú múdrosť, v ktorej sa spája svetlo rozumu s teplom srdca a dobročinnosťou rúk, je v podvedomí driemajúci sen a úloha Slovanov, ktorá zaznieva už v povesti o apoštolovi Slovanov sv. Cyrilovi.

Štúrovci do projektu slovanskej vedy vkladali veľkú nádej, pretože každý kultúrny stupeň je spojený s novou formou poznania a pohľadu na svet, skrze ktoré sa až začína uskutočňovať. Slovanskí myslitelia sa usilovali včleniť zjavenie, intuíciu, introspektívne poznanie do jednostranne extrovertnej západnej budovy vedy. Tento druh poznania sa však v súčasnosti popiera a štúrovský projekt slovanskej vedy sa odložil ako nereálny. V mojich prácach ukazujem, že také poznanie je predsa možné a aj potrebné. Skryté chyby a jednostrannosti západnej cesty poznania nás dovedli k nejednej katastrofe, vrátane straty etiky, ničenia prírody a vzťahov. Štúrovská veda podľa mňa nie je len prežitkom romantizmu, ale tušením budúcnosti.³

Západné národy rozvinuli poznanie vonkajšej prírody, ktoré v podobe techniky zmenilo svet. Som presvedčený, že Slovania majú teraz rozvinúť vedu o duši, ktorej plodom bude psychologická, spoločenská a mravná revolúcia. Z začať to musia západní Slovania tým, že prevezmú racionalitu Germánov a prepracujú ňou svoje citové vnuknutia, čím sa premenia na nový druh imaginatívneho poznania – slovanské oko srdca. Svet kráča v ústrety bodu, kde bude jeho osud závisieť od takého poznania a nikde inde nie sú preň dané lepšie predpoklady ako tu.

Slovenská inteligencia by si mala vstúpiť do svedomia a nebyť roztrieštená. Má zanechať žabo-myšie vojny a zísť sa pri riešení spoločnej veľkej úlohy. Príslušnosti k cirkvám a politickým stranám musia zostať druhoradé. Inteligencia je hlavou národa, ktorá mu pomáha orientovať sa. Takto rozbitá nemôže zaujať nijaký zreteľný postoj, ktorý by mohol dávať smer konaniu.

Slovensko je Šípová Ruženka, ktorá spí. Ale možno aj preto, že intelektuáli mu prednášajú odkiaľsi prevzaté mŕtve teórie, ktoré mu nič nehovoria. Moja skúsenosť je, že keď som začal čerpať zo seba a z toho, ako sa mne osobne zjavil génus Slovenska – tisíce začali počúvať a inšpirovať sa tým vo svojich životoch, stovky začali aktívne a obetavo pomáhať. No aby som smel zazrieť tú krásnu bytosť, ktorá je pravzorom a vyšším ja našej krajiny, musel som najprv niečo obetovať: sľúbiť, že mi bude rovnako drahá, ako som si ja sám.

² Pozri HURBAN, Jozef Miloslav: Veda a slovenskje pohľadi. In: *Slovenskje pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*, 1846, zv. 1, č. 1.

³ Pozri PÁLEŠ, Emil: Štúrovská koncepcia slovanskej vedy – romantický prežitok alebo predzvesť budúcnosti? Trendy v metodológii a filozofii vedy, ktoré dávajú za pravdu štúrovcom. In Zborník z vedeckého seminára *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra*, s. 84-104. Modra: Modranská muzeálna spoločnosť, 2012.